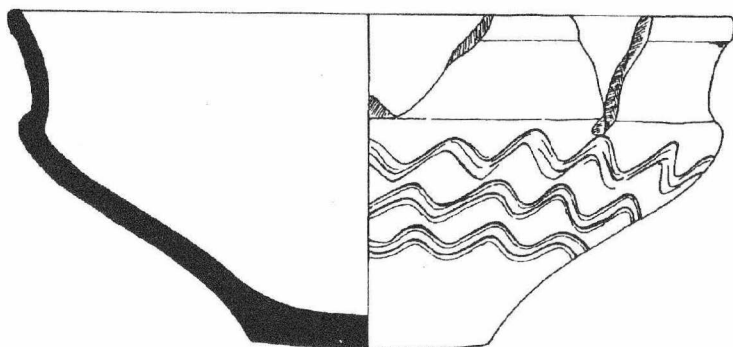

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1991

BRNO 1993

LOKALIZACE A PRŮZKUM TŘÍ ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH VSÍ V POVODÍ SVITAVY A SVRATKY (okr. Blansko, Brno-venkov)

JIŘÍ DOLEŽEL, Okresní muzeum Brno-venkov

V oblastech Blanenska, Boskovicka a Tišnovska referent v letech 1988, 1990 a 1991 cílenými povrchovými průzkumy přesně lokalizoval a prozkoumal tři zaniklé středověké vsi (dále ZSV). U jedné (ZSV Tisová u Šerkovic) byla přibližně známa pouze stejnojmenná místní trať, oproti skutečné poloze ZSV však posunutá o 700 m, druhá ZSV (Škalachovská Lhota) byla dosud mylně umisťována do zcela jiných katastrů v rámci boskovického panství, třetí ZSV neznámého jména (Lhotka?) u Karolína nebyla z písemných pramenů ani z tradice známa vůbec. Relikty všech tří lokalit se uchovaly v polních tratích, povrchové sběry proto přinesly dostatek poznatků a archeologického materiálu k určení základní typiky sídlišť a jejich datování. Jestliže všechny tři ZSV vznikly souhlasně na okrajích starších sídelních oblastí v 1. polovině 13. století, dvě z nich zanikly překvapivě už před koncem téhož věku, resp. na počátku 14. století, jen jedna snadaž v 2. polovině 15. století. Zaniklé středověké pluziny všech tří vsí jsou částečně uchovány v okolních lesních komplexech a jejich dokumentace zůstává úkolem dalšího výzkumu.

1. ZSV Škalachovská Lhota, k. ú. Drválovice, okr. Blansko

Zaniklá Lhota s přívlastkovým určením "Škalachovská" či "Skalahovská" se objevuje ve dvou písemných pramenech 16. století. Po otevření desk olomouckého kraje 6. ledna 1569 se na boskovickém panství zapisuje bez přesnějšího umístění jako první ve výčtu pustých vsí (ZDO XXVIII, 21, č. 44), a byla proto dosud mylně lokalizována do východního nebo severního okolí Boskovic (tak naposledy ČERNÝ 1982a, 320; 1988, 10 - 11). Pro zjištění její skutečné polohy má ale zásadní význam pramen druhý, málo známá listina z 31. prosince 1550, kterou držitel boskovického zboží Šimon Eder ze Štávnic postupuje pustou ves s celým jejím příslušenstvím za určité platy a s určitými podmínkami obci Drválovicím (listinu z boskovického archivu publikoval CHALUPA, 1977). Utváření a skladba drválovického katastru, terénní členění, průběh komunikací, místní tradice i pomístní názvy navozují polohu zaniklé vsi do SZ výběžku katastru, do polních tratí "Za lhotke" a "Na pecisko". Tam také referent cíleným povrchovým průzkumem ve dnech 22. září a 17. října 1990 zaniklou Škalachovskou Lhotu skutečně přesně lokalizoval.

Území ZSV Škalachovská Lhota leží na rozhraní Malonínské vrchoviny a Letovické kotliny, částí dvou odlišných geomorfologických podcelků - Moravskotřebovské pahorkatiny a Malé Hané (DEMEK a kol. 1987, 317, 338). Areál vlastní ZSV zaujal mělký závěr údolí Kochovského potoka, modelovaného v permských hnědočervených jílovcích (SVOBODA 1963), asi 150 m pod jeho prameništěm, 1 300 m SZ středu Drválovic. Na Státní mapě 1 : 5 000 odvozené, listu Jevíčko 6 - 9 z r. 1990 je plocha ZSV vymezena body od J a Z okraj. sekční čáry vzdálenými 156 : 139, 137 : 149 a 150 : 154 mm, maximální koncentrace nálezů je v okolí bodu 144 mm od J a 154 mm od Z okraj. sekční čáry. Objekty ZSV byly situovány na severní straně potočního údolí, probíhajícího zde ve směru V - Z, na příkřejším, JJZ exponovaném svahu, lokálně členěném mělkou příčnou úžlabinou na Z okraji, v nadmořské výšce 438 - 447 m. Vodní zdroj, drobný potok, protéká 50 - 110 m jižně, areál ZSV jej převyšuje o 6 až 15 m. Nálezová situace (sběry byly provedeny na nezoraném prorůstajícím strništi) neumožnila detailnější terénní pozorování, podařilo se pouze vymežit elipsovitou plochu 160 x 70 m s výskytem středověké keramiky, zřetelně se koncentrující ve středu dolní části vytýčené plochy. Několik větších vyoraných kamenů může pocházet ze základových konstrukcí jednotlivých objektů, hnědé půdy na lokalitě neobsahují jinak větší zlomky matečné horniny.

Povrchovými sběry bylo získáno celkem 57 keramických zlomků (hrnky, hrnce, zásobnice). Datují dobu osídlení této malé, zřejmě jednořadé vsi sedlištního rázu s několika málo usedlostmi do průběhu 13. - 15. století, v souboru dominuje tuhá keramika z počátků vsi před polovinou 13. století (33 kusů). Zaniklá ves i její pluzina, zčásti zahrnutá do pluziny drválovické, zčásti zalesněná, leží zřejmě na území patřícím původně olomouckému biskupství. O její totožnosti či vztahu k Hostině Lhotce a Lhotě "ante", "ultra", "prope Kochow" nebo "prope Letowicz" z lenních knih biskupství z let 1317 - 1463 (LECHNER 1902, I) bude možné více říci až po podrobnějším průzkumu širšího SV okolí Kochova.

2. ZSV neznámého jména (Lhotka ?), k. ú. Karolín, okr. Blansko

Výchozím podnětem lokalizace této doposud zcela neznámé ZSV byla ústní informace dr. A. Štrofa (ARÚ Brno) o nálezech pozdně hradištní tuhové keramiky při rozšiřování vodní nádrže pod vsí. Referent pak cíleným povrchovým průzkumem v uvedeném místě 31. ledna 1988 skutečně lokalizoval ZSV, provedl povrchový sběr a zaměřil nálezovou situaci. Další povrchové sběry na lokalitě uskutečnil 8. května a 4. září 1988, 3. září 1989 a 29. září 1990.

ZSV neznámého jména se nachází v JZ části k. ú. obce Karolín, po obou stranách vodní nádrže, vybudované pod SZ okrajem vlastní vsi, asi 350 m SZ kříže na návsi, svým JV okrajem zasahuje pak až do intravilánu vsi (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Boskovice 6 - 8 z r. 1981: areál ZSV, vymezen body od J a Z okraj. sekč. čáry vzdálenými 55 : 158, 35 : 219 a 66 : 184 mm). Celá SV partie ZSV byla na počátku 80. let prakticky zničena hrubými úpravami terénu při stavbě objektů rekreačního střediska, JV úsek dnes zabírají zahrady a pole za humny usedlostí č. p. 1, 10 a 11 v Karolíně, JZ stranu pak zcelené polní tratě.

ZSV byla založena pod prameništi drobného levého přítoku lenčovského potoka, členícího plochy zvýšený východní okrajový svah Adamovské vrchoviny nad Blanenským prolomem (DEMEK a kol. 1987, 441). Geologickým podkladem jsou na celé lokalitě biotitické, zčásti leukokratní granodiority Brněnského masívu (SVOBODA 1963), pokryté mělkými kyselými hnědými půdami (MAŠÁT, KALENDA a kol. 1967, mapa). Zaniklé sídliště zaujalo prostor styku dvou vrcholových pramenišť a obě strany zahlubujícího se potočního údolí pod ním směrem k SZ. Půdorysně tak ves tvořila protáhlý podkovovitý útvar o delších stranách SV a JZ a s JV závěrovou částí na soutoku obou pramenů. Celková délka sídliště v ose SZ - JV nepřesahovala podle povrchových sběrů 230 m, šířka činila asi 150 m, vzdálenost mezi SV a JZ stranou byla kolem 100 m, základní orientace všech tří částí vsi byla SZ až Z (typologicky šlo pravděpodobně o "přírodní" ves hromadného sedlištního rázu střední velikosti). Nadmořská výška areálu ZSV činí 426 - 444 m, většina objektů mohla být koncentrována kolem vrstevnice 432 m n. m., v blízkosti údolní okrajové hrany na plochých, jen mírně k SZ až Z svažitéch plató. V JZ straně je možné pozorovat celkem pět úseků s výraznějším podílem organických složek v ornici a s vyšší koncentrací nálezu, ojediněle i kry vypálené mazanice. Zbytky popelovité šedé kulturní vrstvy a lehce zahloubené objekty se objevují také ve svahových zářezových profilech porušené SV strany.

Poměrně početná kolekce celkem 387 keramických zlomků z povrchových sběrů (z toho 124 okrajů a 147 zdobených výdutí z hrnků, hrnců, poklic a zásobnic; mimo soubor pak 20 keramických zlomků novověkých, 96 kusů paleolitické štípané kamenné industrie a 6 kusů vypálené mazanice a strusky) umožňuje za dobu vzniku této ZSV neznámého jména určit 1. polovinu 13. století (výrazný horizont radélkem zdobené tuhové keramiky). Ves bezpečně nepřezila počátek 14. století, zanikla už někdy v průběhu 2. poloviny 13. věku, v keramickém souboru se vůbec neobjevuje netuhová hrncina ostřená slidou. Zaniklé sídliště nelze bezpečně přiřadit k žádné z písemných pramenů známé lokalitě blízkého okolí. O pusté vsi Lhotce, jindy jen lese zvaném Lhotka v blízkosti Rájce se však hovoří za soudních sporů sester Anny a Machny z Valdštejna s nabyvateli zboží po jejich zemřelém otci v l. 1460 a 1464 (P IV/2, 329, č. 393; 390, č. 538), hypoteticky bude snad možné ztotožnit ZSV u Karolína s touto v 15. století již starou pustinou. Na V okraji zaniklé vsi byl až těsně před polovinou 18. věku založen panský dvůr s malou osadou, rozšířenou později na konci 18. století jeho parcelací (VAŠEK 1991). Plužina však byla obnovena už jen zčásti a většina zaniklé plužiny středověké, unikátně dochované v původním uspořádání 13. století se dosud nezdokumentována (jen v náznaku ČERNÝ 1982b, 259, obr. 9) nachází v lesních tratích severní poloviny karolínského katastru.

3. ZSV Tisová, k. ú. Šerkovice, okr. Brno-venkov

Ves "Tyszow" je připomínána dvakrát v l. 1238 a 1239 ve výčtech statků cisterciáckého kláštera Porta Coeli u Tišnova (CDB III/1, 224; III/2, 271). Poté až po dlouhé době se v l. 1464 - 1466 stává "deserta villa Tissowa", "wes pusta Tissowa" či "Tysowa weska" spolu s dalšími majetky v Šerkovicích předmětem soudního sporu mezi tišnovskými cisterciáčkami a místní drobnou šlechtou (P IV/1, 121, č. 568; 182; ZDB XIV, č. 61). Dosavadním bádáním (naposledy NEKUDA 1961, 74 - 75, č. 179) byla tato zaniklá ves dosud lokalizována pouze přibližně na JV okraj šerkovického katastru. Referent cíleným povrchovým průzkumem dne 14. března 1991 její polohu upřesnil do polní trati "Široký" za "Ochůzkou" ve V části katastru, 1 100 m V středu Šerkovic, další průzkumné akce (zaměření, povrchové sběry) uskutečnil pak ve dnech 19. a 21. března a 31. října 1991.

Areál ZSV Tisová zaujímá zvýšený východní okraj Šerkovické kotliny, geomorfologického okrsku Boskovické brázdy, ostře vyděleného a sevřeného okolními převýšenými hřbety Sýkořské hornatiny (DEMEK a kol. 1987, 492, 494). Vlastní ZSV je situována v poměrně izolované poloze po obou stranách středního úseku drobné vodoteče, bezejmenného levého přítoku Ždaneckého potoka, která zde ve směru V - Z protéká nevelkým otevřeným údolím, od vlastní Šerkovické kotliny pohledově skrytým zvýšenou plochou ostrožnou nad Z okrajem ZSV (St. mapa 1 : 5 000 odvozená, list Bystřice nad Pernštejnem 3 - 9 z r. 1988: areál ZSV vyčleněn body od S a V okraj. sekč. čáry vzdálenými 32 : 36, 57 : 41, 58 : 0 a 35 : 7 mm). Geologickým podkladem na celé lokalitě jsou algonkické bitešské ortoruly (SVOBODA 1963), na kterých se na matečném substrátu svahovin z kyselého materiálu překrytých slinitými jíly vytvořil různě mocný půdní horizont hnědozemě (MAŠÁT, KALENDA a kol. 1965, mapa).

Na jižní straně údolí zaujaly objekty ZSV mírný až prudší (zvl. na Z okraji) svah orientovaný k S, SV až SZ, 363 - 380 m n. m., v pásu 215 až 220 m dlouhém a na Z a V konci až 60 m širokém (ve střední části činí šířka 20 - 30 m), sledujícím ve vzdálenosti asi 5 m okrajovou hranu potočního úžlabí, s několika místními koncentracemi nálezů, vypálené mazanice a lokálně zvýšeným výskytem lomového kamene možná ze základových substrukcí jednotlivých objektů. Na severní straně údolí je osídlený pás kratší a užší (asi 140 m dlouhý a 15 - 20 m široký, s distancí 10 - 20 m od hrany potočního úžlabí), a rozkládá se zde na středně svažitém, JZ orientovaném svahu 361 až 374 m n. m. Četnost a koncentrace nálezů je zde celkově nižší, jak zde, tak na jižní straně údolí je však možné pozorovat okrsky se zvýšeným podílem organických složek v půdě. V celku umožňuje nálezová situace rekonstruovat ZSV Tisovou jako dvouřadý typ střední délky, s průměrnou vzdáleností obou na sobě komunikačně zřejmě nezávislých řad okolo 75 m.

Povrchové sběry na obou stranách údolí přinesly celkem 204 evidovaných předmětů, vedle recentní novověké keramiky, kusů kovových a kamenných a zlomků vypálené mazanice jde o 187 keramických fragmentů z doby existence vsi (z toho 42 okrajů a 59 zdobených výdutí, typologicky jde o hrnky, hrnce, zásobnice, miskovité poklice, poklice a hrnec s čtyřlaločným ústím nebo džbán). Keramika datuje založení vsi do průběhu 1. poloviny 13. století (výrazná skupina tuhové, radélkem zdobené hrnčiny) a její zánik nejpozději v 1. čtvrtině 14. věku, kdy držitel vsi, tišnovský cisterciácký klášter, mohl po dalších územních ziscích v Šerkovické kotlině (1293 - CDM IV, 410, č. 321) přikročit k určité reorganizaci zdejšího osídlení.

Literatura a prameny

- CDB III/1, 2: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae. Ed. G. Friedrich, G. Friedrich et Z. Kristen. Tom. III fasc. primus, secundus. Praegae 1942, 1962.
- CDM IV: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. St. et op. A. Boczek. Tom. quartus. Olomucii 1845.
- ČERNÝ, E. 1982a: Jak byla zjišťována nebo upřesňována lokalizace jednotlivých zaniklých středověkých osad na Dražanské vrchovině, VVM XXXIV-3, 310 - 325.
- ČERNÝ, E. 1982b: K lokalizaci zaniklých středověkých osad a jejich plužin v lesních a polních prostorách Dražanské vrchoviny, AH 7, 253 - 264.
- ČERNÝ, E. 1988: K lokalizaci zaniklých středověkých osad na Boskovicku, in: Vlastivědné Boskovice 1988 - Materiál XIII. konference Vlastivědných kroužků, Boskovice, 10 - 16.
- DEMEK, J. a kol. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.
- CHALUPA, L. 1977: Zaniklá Lhota Škalachovská, Vlastivědná ročenka OA Blansko 1978, 88 - 89.
- LECHNER, K. 1902: Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. Brünn.
- MAŠÁT, K., KALENDA, M. a kol. 1965: Komplexní průzkum půd ČSSR. Průvodní zpráva okresu Brno- venkov. Brno - Praha.
- MAŠÁT, K., KALENDA, M. a kol. 1967: Komplexní průzkum půd ČSSR. Průvodní zpráva okresu Blansko. Brno - Praha.
- NEKUDA, V. 1961: Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu. Brno.
- P IV/1, 2: Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕuhonné a nálezové. Ed. V. Brandl. Tom. IV pars prior, altera. Brunae 1881, 1882.

SVOBODA, J. red. 1963: Geologická mapa ČSSR. Mapa předčtvrtohorních útvarů. List M-33-XXIII
Česká Třebová. Praha.

VAŠEK, L. 1991: Založení obce Karolín, Vlastivědná ročenka OA Blansko 91, 45 - 46.

ZDB: Die Landtafel des Markgrathumes Mähren - Brüner Cuda. I. Ed. P. Ritter v. Chlumecky,
J. Chytil, C. Demuth, A. R. v. Wolfskron. Brünn 1856.

ZDO: Moravské zemské desky III. Kraj olomoucký 1567 - 1642.
Ed. F. Matějek. Praha 1953.

Lokalisierung und Erforschung von drei mittelalterlichen Dorfwüstungen im Flußgebiet der Svitava und Svratka (Bez. Blansko, Brno-venkov). Im Beitrag werden die Hauptergebnisse der Oberflächen- Untersuchungen (Lokalisierung, Streufunde von archäologischem Material und ihre Dokumentation, Vermessung der Fundsituation (von drei mittelalterlichen Dorfwüstungen im Raume von Boskovice, Blansko und Tišnov publiziert, wobei von einer nur ungefähr die Lokalflur bekannt war (Tisová), das zweite Dorf (Škalachovská Lhota) hat man in ganz andere Kataster lokalisiert, die dritte Dorfwüstung (bei Karolín) war bisher weder in schriftlichen Quellen, noch in der Ortstradition belegt.

1. Škalachovská Lhota, Kat. Geb. Drválovice, Bez. Blansko.

Als bereits öde wird es in den Jahren 1550 und 1569 am Boskovicer Herrschaftsgut erinnert, in den Jahren 1317 - 1463 gehörte es vielleicht zu den Lehensgütern des Olomoucer Bistums. Lokalisiert in einer Feldflur 1 300 m NW von Drválovice, in einem seichten Abschluß des Bachtals (438 - 447 m Seehöhe, nach S orient. Hang, braune Böden). Anhand der Streufunde ein kleines Dorf vom einreihigen Typus (Befunde von einer 160 x 70 m Fläche), in der 1. Hälfte des 15. Jh. gewüstet.

2. Dorf unbekanntes Namens (Lhotka?), Kat. Geb. Karolín, Bez. Blansko.

Das Dorf wird bereits als ödes vielleicht im J. 1460 und 1464 beim Dominium Rájec angeführt. Es war am NW Rand des Intravilans des neu gegründeten Dorfes Karolín, erst im 18. Jh., unter den Quellgebieten eines kleinen Wassersystems (426 - 444 m Seehöhe, in NW bis W Richtung orient. Hänge, braune Böden angebracht. Im Grundriß hufeisenförmig am Zusammenfluß von zwei Quellen auf einer Fläche von 230 x 150 m, in der 1. Hälfte des 13. Jh. gegründet und schon in der 2. Hälfte des 13. Jh. verlassen worden.

3. Tisová, Kat. Geb. Šerkovice, Bez. Brno-venkov.

Als besiedelt in den H. 1238 und 1239 genannt, als bereits gewüstet in den J. 1464 erwähnt; Eigentum des Zisterzienserklosters Porta Coeli bei Tišnov. Lokalisiert in der Feldflur 1 100 m O von Šerkovice, zu beiden Seiten eines Baches in einem geöffneten kleinen Tal (361 - 380 m Seehöhe, Hänge in SW und NO bis NW Richtung orientiert, Braunerden). Zweireihentypus, insgesamt 220 m lang und 150 m breit, Dorf in der 1. Hälfte des 13. Jh. besiedelt, spätestens im 1. Viertel des 14. Jh. gewüstet.

ZÁCHRANNÉ VÝZKUMY V BRNĚ V R. 1991 (okr. Brno-město)

ZDENKA HIMMELOVÁ, AÚ ČSAV Brno.

LUBOMÍR KUNDERA, AÚ ČSAV Brno.

RUDOLF PROCHÁZKA, AÚ ČSAV Brno.

JOSEF UNGER, AÚ ČSAV Brno.

1. Františkánská 9.

Od června do poloviny července probíhala druhá etapa záchranného výzkumu na místě odstraněného severního traktu budovy. byl zde dokumentován profil o délce 8 m, ve kterém byly prozkoumány dvě jímky z 16. a 17. stol. Na přilehlé ploše byly vypreparovány zbytky novověké dlažby, zdív a cihlové kanalizace, narušující již vrstvy z 14. - 15. stol. Výzkum byl v této fázi přerušen vzhledem k neujasněným majetkoprávním vztahům na parcele, v jejichž důsledku investor (ZD Blučina) přerušil práce a odmítl uzavřít hospodářskou smlouvu. V případě další výstavby v tomto prostoru se počítá s pokračováním výzkumu.

PŘEHLED VÝZKUMŮ 1991

<i>Vydává:</i>	Archeologický ústav Akademie věd ČR Brno Královopolská 147
<i>Odpovědný redaktor:</i>	Dr. Jaroslav Tejral
<i>Redakce:</i>	Dr. Eduard Droberjar (vedoucí redaktor) Dr. Lumír Poláček, Dagmar Vorlíčková
<i>Překlady:</i>	Dr. R. Tichý, E. Tichá
<i>Kresby:</i>	A. Krechlerová a autoři příspěvků
<i>Na titulním listě:</i>	germánská miska ze 2. stol. z Dubňan
<i>Tisk:</i>	Tiskárna Gloria, Rosice u Brna
<i>Evidenční číslo:</i>	ÚVTEI-73332
<i>Vydáno jako rukopis:</i>	450 kusů